

Іван БІЛАН
мистецтвознавець

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРТРЕТНОГО ЖИВОПИСУ ЮРІЯ МАГАЛЕВСЬКОГО

***Анотація.** Проведено художній аналіз портретів Ю. Магалевського збережених у Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького. Систематизовано його портретний цикл у репродукціях і висвітлено зорієнтовану на український мистецький процес першої третини ХХ ст. творчу програму малярства художника. Окрім того, зроблено спробу мистецтвознавчої оцінки художньої спадщини, проведено аналогію з галереєю портретів козацької старшини ХVІІ – ХVІІІ ст.*

***Ключові слова:** портрет, творча програма, мистецтвознавча оцінка.*

Провівши значну пошукову роботу в музеях, архівах і наукових бібліотеках Дніпропетровська, Запоріжжя, Кам'янець-Подільського, Києва та Львова, можемо досить повно відтворити життєвий і творчий шлях Юрія Олександровича Магалевського (1876-1935). Це був не лише талановитий художник, а й впливовий громадський діяч, один з керівників товариства “Просвіта” в Олександрівську (Запоріжжя) та Катеринославі (Дніпропетровськ), організатор перших органів української влади в цих містах, а згодом і збройної боротьби за незалежність України, член Ради Республіки УНР, створеної вже на еміграції в Польщі, голова Українського Товариства Допомоги Емігрантам з України у Львові, створеного за урядовим дорученням.

Та хоч яку велику повагу викликає цей, так би мовити, “послужний список”, він характеризує постать громадянина-патріота України, а не художника. Подальше дослідження виявило, що художня творчість Ю. Магалевського в дійовій Армії УНР повністю узгоджується з такою характеристикою та ще більше підносить її до рівня історико-мистецького значення. “З початком революції 1917 р., — згадує митець, — коли на

Україні всі творчі елементи кинулись до усвідомлюючої і організаційної праці, в масах українського народу, приспаного царатом, той рух набрав колосального розгону. Дві справи лише висовувалося — національність і власна держава... Героїчна армія, селянські маси і невідомі герої спосеред цивільної людности, як то: громадські діячі, священники, учителі, інженери, адвокати, урядовці та інші — ось був той “нарід”, який, не зважаючи ні на що, з посвятою, робив своє велике діло самовизволення...” [1, 41-42]. Ю. Магалевський не відділяв себе від того народу, про який говорив, і прагнув робити те саме “велике діло”, із самовідданістю присвятивши йому свій фах художника. Він прагнув бути поруч з борцями за незалежність і державність, аби змалювати портрети справжніх, реальних героїв у реальних умовах і зберегти ці образи для історії, а потім створити історичні полотна на теми цих подій на зразок “Запорожців...” свого учителя І. Рєпіна. Митець пройшов з Армією УНР через усі фронти. Лише дійшовши до Кам’янець-Подільського, художник виконав 150 портретів осіб командного та рядового складу Армії УНР. Він писав: “На сховок до університету я передав 150 портретів різних величин, олійною фарбою, з осіб, що грали ролю в подіях того часу” [2, 164].

Художник вірив у перемогу та в повернення, продовжував працювати, рухаючись із Армією. Уже на еміграції, за короткий час перебування в польському містечку Тарнові 1921 р. Ю. Магалевський значно поповнив свій цикл портретів, написавши ще 40 олійних творів, які згодом передав у депозит до Національного музею у Львові. Доля цього депозиту, як і залишених у Кам’янці-Подільському робіт, трагічна.

На сьогодні чудом уціліли лише п’ять портретів, які зберігаються в Національному музеї українського мистецтва ім. А. Шептицького. У власних спогадах і публікаціях Ю. Магалевського у львівській пресі до 1939 р. знаходимо також репродукції кількох портретів. Так, у нарисі “Тихі герої” [3] опубліковано репродукції трьох жіночих портретів “Повстанка Віра Бабенко з Веселих Тернів на Катеринославщині”, “Повстанка Віра”, “Повстанка М.”. 36 репродукцій портретів опублікував у часописі “Кафедра” онук генерал-хорунжого Армії УНР А.

Гулого-Гуленка Василь Барладяну [4]. Серед них командувач армії М. Омелянович-Павленко, генерал-хорунжий штабу УНР Володимир Сальський, прем’єр-міністр В’ячеслав Прокіпович, генерал-поручник Микола Коваль-Медзвєцький, Андрій Гулій-Гуленко та ін.

До жанру портрета Ю. Магалевський звернувся ще на ранньому етапі творчості в Катеринославі. Перший відомий нам портрет ученого-геоботаника І. Акінфієва, написаний 1909 р., зараз зберігається в експозиції Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького. Це досить велике полотно (105x130), написане олією в дусі того часу, вірогідно, за багато сеансів. Портретований сидить за столом у своєму робочому кабінеті. На полотні відтворена реальна ситуація з безліччю необхідних для роботи предметів на столі, зображених з великою точністю і з професійним переданням кольорів і гри світла в скляних прозорих чорнильницях. Перед ученим — книга та аркуші з рисунками розквітлих рослин. У затіненій атмосфері кабінету добре виділяється світле обличчя вченого з напруженим проникливим поглядом спрямованих на глядача очей та біла пляма аркуша з кольоровими малюнками. Тут усе на місці, усе без виклику, добротно реалістично та вправно. Без особливих новацій, але з професійним хистом, інтелігентно. Може лише напружений погляд говорить не тільки про ботаніку... Спрямований на глядача, він немов дошукується істини в його очах. Написаний збоку на столі натюрморт з письмовим приладдям у цей момент не цікавить ученого. І справді, викадрований натюрморт може жити окремим життям, самостійним твором. Учений, що вдивляється у глядача, забув про нього. Не така вже й проста ця робота, як спершу видається. Хтозна як розвивав би далі свою майстерність автор портрета.

Війна й революція разом раптово, немов вибухом, підірвала цей встояний світ. Ю. Магалевський тепер писатиме багато портретів, але в тяжких умовах, без часу на сеанси, без полотна (добре, якщо дістане картон або папір), з дефіцитом фарб, але з гарячим бажанням і покладеним на себе обов’язком їх писати зі зміною творчої практики письма.

Слід згадати, що за 1919-1920-ті рр. Ю. Магалевський

виконав понад сотню натурних портретів осіб командного та рядового складу Армії УНР. Завдання, що стояли на той час перед митцем, тяжіли до жанру військово-історичної документалістики, що відповідно налаштовувало системи побудови образів конкретних персонажів. У такій заданості й була виконана більшість творів, у тому числі портретів таких відомих воєначальників як генерал-хорунжий М. Омелянович-Павленко, А. Гулий-Гуленко, а також відомі літератори старої плеяди В. Самійленко та І. Липа. Але й при портретуванні селянок-повстанок Віри Бабенко чи Віри Матвіївой Ю. Магалевський давав точний опис якостей натури, схоплюючи ті чи інші риси характеру сучасника. Можна вбачати в цьому ознаки певної системності авторського методу. Це не означає, що всі портретні твори належать до однієї типологічної групи. Якщо говорити про їх диференціацію, то вона швидше стосувалася темпів виконання, аніж структурно-організаційного порядку.

За короткий час перебування в польському містечку Тарнові 1921 р. Ю. Магалевський виконав великий цикл портретів і кілька портретів після прибуття у Львів, які згодом були в депозиті Національного музею у Львові. Один з таких творів — портрет Івана Огієнка — наприкінці 1990-х років повернувся до музейної збірки. Доля цього депозиту, який передав до музею сам автор, також трагічна: вони знищені. У Львівському національному музеї українського мистецтва зараз зберігаються п'ять портретів роботи Ю. Магалевського із цього циклу.

Один із них — “Портрет С. Тимошенка”, створений 1921 р. під час перебування художника разом з частинами Армії УНР у Тарнові. Написано роботу на картоні розміром 67,5x48 см олійними фарбами в академічній манері. На звороті записані олівцем біографічні відомості портретованого. Біля стола сидить молодий чоловік, зображений фронтально до колін, і дивиться на глядача. Ліву руку опер об стіл, права лежить на колінах. Зображено С. Тимошенка у білій сорочці, чорних брюках, фіолетовому піджаку із синьою краваткою. За тло служить жовта стіна, шпалери з геометричним ромбовидним орнаментом. Колорит картини стриманий, теплий. Композиційним центром є синя краватка, смисловим центром є обличчя зображуваного.

На звороті портрета читаємо напис: “Тарнів. Народився 1881 р. на Чернігівщині в с. Баранівка Конотопського повіту. Хрестили Пекарівські попи з Ромчиського повіту. Реальну школу скінчив у 1898 р. в Ромні. Інститут Цивільних інженерів у Петербурзі скінчив у 1906 році. До нелегальних українських організацій належав з 1900 року. З початку 1917 року приймав активну участь в боротьбі за Українську Державність. Був Головою Харківської Губ. Ради, Членом Центральної Ради з першого засідання до останнього (коли арештовували засідання), Помішником Губ. Комісара і Губерніальним комісаром Харьковщини, у осені 1918 р. був Головою Національного союзу і після акту ... скину ... гетьманської влади 17 листоп 1918 р. до заняття Харькова знову був Губ. Ком. З початку 1919 р. їздив на Донщину в надзвичайній комісії. З кінця серпня 1919 р. по 5 серпня 1921 р. був Мін. Шляхів У.Н.Р. Був з 3/II 1921 р. Депутатом Ради Республіки від Курії самоврядування. 18 X 1921 Сергій Прокопович Тимошенко”.

Іншим твором цієї серії є “Портрет М. Донцової”, дружини Д. Донцова, відомої журналістки й громадської діячки. Написаний олією на полотні. На портреті зображено молоду вродливу жінку, яка стоїть під стіною кімнати з паркетною долівкою. Одягнена вона у вечірню сукню з тонкої тканини. Русяве волосся укладене в зачіску, голова похилена ліворуч. У правій руці тримає золоте пенсне, лівою легко спирається до стіни.

“Портрет Іларіона Свенціцького” створено 1925 р. у Львові. Написано на полотні форматом 60x70 олійними фарбами. На тлі інтер'єру з розвішаними на стінах картинами у кріслі сидить чоловік середніх літ, спираючись ліктями на підлокітники. Він мовби щойно сів, продовжуючи з кимось серйозну розмову, вираз обличчя напружений. Зосереджений погляд спрямований на глядача. Це людина, яка знає, чого хоче і що говорить. Зображено чоловіка в ясно-сірій блузі й камізьдці із зеленою краваткою. Колорит картини будується на ясных нейтральних тонах. У тлі переважають жовтий, охра.

Класифікація за жанрами творчої спадщини Ю. Магалевського та проведений художній аналіз творів переконливо засвідчують, що в художника насправді була вдумливо роз-

роблена актуальна на той час творча програма малярства, зорієнтована на український мистецький процес, у надзвичайних умовах зриву до творчої боротьби за незалежність і державність України першої половини ХХ ст. Митець реалізував її найповніше в портретному живописі 1918-1921 рр. За такий короткий період він створив близько двох сотень портретів. Це величезна портретна галерея героїв війни за незалежність і державність України, створена безпосередньо в розпалі подій. Не можу назвати аналога в усьому світовому мистецтві. Існує галерея в Ермітажі (Петербург) героїв війни 1812 р., але вона створена *post factum*, і для цього царський уряд спеціально наймав французького художника Доу, до слова, — не першорядного, який “халтурив” і часом тільки підписував своїм іменем роботи художників-росіян, піднаймаючи також не першорядних. Звершена праця Ю. Магалецького — це справжній подвиг українського митця, і тільки лютий ворог України та мистецтва взагалі міг підняти руку на його доробок і знищувати твори.

Аналіз чи художню оцінку творів художника мистецтвознавці в повному обсязі не проводили, тому й досі при згадці про Ю. Магалецького відновлюються добути з періодики початку ХХ ст. думки чи відгуки рецензентів про нього, що, зазвичай, були або непрофесійні (як, скажімо, поета М. Вороного) [5], або ж рішуче, навіть революційно зорієнтовані на авангардний європейський мистецький процес і новітні тенденції українського мистецтва, які із запалом прагнули форсувати художники молодого покоління (П. Ковжун) [6].

Оцінки М. Вороного, як і П. Ковжуна, не поділяли журналісти та мистецтвознавці, серед яких Марія Струтинська [7], М. Струтинський [8], Іванна Федорович-Малицька [9] та ін.

Велика стаття І. Федорович-Малицької під влучним заголовком “Мистець-громадянин” присвячена пам’яті Ю. Магалецького, написана з дискусійним запалом, ґрунтується на спробі аналізу творчості художника. У його особі авторка вбачала “приклад згармонізованої людини... Погляди і вчинки, вдача й мистецтво Юрія Олександровича були однозгідні між між собою” [8, 129]. Пункт за пунктом спростовує вона заки-

ди критиків, особливо П. Ковжуна, оскільки вони мали художньо-мистецький зміст, а не були “думками естета”. “Ні один із тих закидів не суттєвий” [8, 131], — стверджує авторка і доводить своє твердження як аналізом творів, так і теоретичними міркуваннями. Вона високо оцінює портрети художника — ті, що написані в похідних умовах, створені в Тарнові та Львові, а також його пейзажі, “більші та менші форматом краєвиди всі незвичайно гармонійні кольорами” [8, 132]. Завершуючи статтю, авторка писала: “Мистецький дорібок Магалецького займе в історії українського малярства належне йому місце, як праці зрілого, під оглядом малярським високо культурного мистця” [8, 133].

Художній аналіз портретного циклу довів, що закидуваний художникові академізм тут геть ні до чого і присутній хіба тільки в професійній грамотності й точності рисунку. Очевидно, цей закид спровокувала одноманітність композиційної побудови портретів, але вона продиктована задумом єдності циклу та, що особливо слід підкреслити, настановою саме на схожість і точність передання природи. Слід при цьому врахувати й обставини створення циклу. Хотів того художник чи ні, умови праці позбавили його можливості пошуку та експерименту, багаторазових сеансів і поглибленого вивчення природи. Він писав близьких йому за духом людей, які віддали своє життя спільній для всіх національній ідеї і спільній боротьбі за неї. Як справжній науковець-методист виробив він, можливо, єдино прийнятний прийом, спираючись на засади класичної народної естетики та народного ідеалу. У результаті маємо поясний портрет з повним досягненням схожості, з делікатним проробленням неповторних рис обличчя, вбрання та окремих деталей і атрибутів.

Усі його портрети передають спокійну гідність і рішучість людей, які абсолютно свідомі свого покликання та впевнено відважилися на рішучий, незвичайний чин, про що свідчить збережений у репродукціях портрет А. Гулого-Гуленка (1921) та репродукції портретів Віри Бабенко й повстанки М. І портретовані, і художник усвідомлюють історичність цього чину та знають, що вони важать життям. Цей величний спокій

вважає сьогодні, коли визнаємо долі тих людей. А художник про це особливо подбав: на звороті кожного портрета він власноруч писав біографічні відомості та звання, посаду в Армії УНР, характерні вчинки. Він хотів зберегти ці імена для історії та пам'яті народу. Про окремих він пізніше навіть зробив публікації, вражений і захоплений їхнім героїзмом. Так, він доніс до нас історію Віри Бабенко в нарисі "Тихі герої", разом з яким опублікував і два портрети цієї дівчини із с. Веселі Терни на Катеринославщині (нині Дніпропетровщина).

Можемо ще довго говорити про портрети, що збереглися, та від цього їхня кількість не збільшиться. І цей аналіз портретного живопису Ю. Магалевського лише відкриє нам навік неоплатну втрату української культури та українського народу, а також нічим не виправданий злочин проти людяності й людської культури, вчинений більшовиками через знищення творів Ю. Магалевського. Ми могли мати унікальну галерею національних героїв, яку написав з натури професійний художник. Щоб яскравіше зрозуміти феноменальність праці Ю. Магалевського, варто провести певну аналогію з іншим явищем з історії українського мистецтва — галереєю портретів гетьманів, полковників і козаків XVII — середини XVIII ст. Це вкарбована в час звитяжна історія України Козацької доби в персонах, у дійових особах. Цю галерею створили кілька поколінь художників, а народ сприйняв її цільною і цілісною, і вона назавжди залишається нашою національною гордістю. Про це подбало і українське мистецтвознавство. Галерея портретів Ю. Магалевського мала бути другою, ще більш унікальною, бо її створив один художник у час, коли Україна знову творила історію силами свого народу. І наші мистецтвознавці не вели б дискусій про творчий метод Ю. Магалевського, а говорили би про його подвиг. Сьогодні можемо, однак, сказати, що подвиг він здійснив.

1. Магалевський Ю. Останній акт трагедії: (Етап визвольної боротьби українського народу. 1917-1920) // Літературно-науковий вісник. — Т. 44. — 1927. — Кн. 9. — С. 41-54. 2. Яців Р. Українське мистецтво ХХ століття: ідеї, явища, персоналії. — Львів: Афіша, 2006.

— С. 159-176. 3. Магалевський Ю. Тихі герої // Літопис "Червоної Калини". — Ч.1. — Львів, 1931. — С. 15-17. 4. Барладяну В. Про образки на згадку, або Вступне слово до портретів Юрія Магалевського // Кафедра. — Львів-Лондон: Б.в., 1990 — 1995. — Ч. 11. — С. 194-202. 5. Вороний М. Пензлем і пером: Думки естета. — Прага; Берлін: Нова Україна, 1923. — 48 с. 6. Ковжун П. Ю. Магалевський // Назустріч. — Львів, 1935. — 15 груд. (№ 24.) — С. 3. 7. Струтинська М. Юрко Олександрович Магалевський // Жінка. — Львів, 1936. — № 1 (1 січня). — С. 7. 8. Струтинський М. Пам'яті Юрія Магалевського // Новий час. — Львів, 1935. — 1 листопада. — № 244 — С. 8. 9. Федорович-Малицька І. Мистець-громадянин [Ю.О. Магалевський] // Календар-альманах "Дніпро" на звичайний рік 1937. — Львів, 1937. — С. 129-133.

Annotation

Ivan Bilan. Artistic and stylistic peculiarities of Yuriy Mahalevskyy portrait painting. The artistic analysis of portraits of Yu. magalevskogo is conducted stored in the National museum in Lviv the name of Andriya Sheptickogo. He is systematized portrait cycle in reproductions and it is reflected, orientated on the Ukrainian artistic process of first third of XX item creative program of engaged in painting of artist. Except for that, the attempt of study of art estimation of artistic inheritance is done, an analogy is conducted with the gallery of portraits of cossack petty officer of the XVII — XVIII item.

Key words: portrait, creative program, study of art estimation.

Аннотация

Иван Билан. Художественно-стилистические особенности портретной живописи Юрия Магалевского. Проведен художественный анализ портретов Ю. Магалевского сохраненных в Национальном музее во Львове им. Андрея Шептицкого. Систематизирован его портретный цикл в репродукциях и отражено, сориентированную на украинский художественный процесс первой трети XX ст. творческую программу занятия живописью художника. Кроме того, сделана попытка искусствоведческой оценки художественного наследия, проведена аналогия с галереей портретов казацкой старшины XVII — XVIII ст.

Ключевые слова: портрет, творческая программа, искусствоведческая оценка.